

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

מסכת מועד קטן

דף ט' ע"ב

בגמ', ל"ק כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים, כאן במצוה שא"א לעשותה על ידי אחרים.

[א]. פי' רש"י, "פלוס מעגל רגלך: כלומר, שקול מצות ועיין בהן, איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה. וכתב ארח חיים פן תפלוס: דמשמע, כל מצוה שתבא לידך - עשה אותה, בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה. מצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים: תפלוס, פלוס מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה, וחברייך יעשו קטנה. ובמצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים: אל תפלוס, אלא מצוה שבא לידך, בין גדולה בין קטנה, עשה".

המהרש"א (בעמוד ב', ח"א ד"ה כאן) פי' איפכא, דבמצוה גדולה יש בדרך כלל מי שרוצה לעשותה, וזהו יכול להעשות ע"י אחרים, ולכן עלך לעשות את הקטנה. אך היכא שאין מי שמבקש לעשות את הגדולה, יניח הקטנה ויעשה הגדולה".

וכתב **השפת אמת** (בעמוד א', ד"ה שם בגמ' כאן) "לולי פרש"י י"ל עוד, דלא מיירי כלל בגדולה וקטנה, רק שאם יש לפניו מצוה שא"א לעשותה ע"י אחר ומצוה שאפשר ע"י אחר יפלוס לעשותה ע"י אחר והיינו דכ' פלוס מעגל רגלך, ובאידך קרא פן תפלוס בחשבון המצות גדולה וקטנה זה לא תפלוס".

[ב]. והיה אפשר לומר, דכוונת רש"י בגדולה, היא למצות תלמוד תורה בדווקא, וקטנה לשאר המצוות, וכדכתב **בתוס' הרא"ש** (ד"ה כאן) "במצוה שאיפשר לעשותה ע"י אחרים, בהא אמרינן אורח חיים פן תפלוס אלא ילמוד ולא יעשה המצוה. וא"ת מאי איריא תורה אפי' מצוה נמי בכי האי גונא אל יפלוס אלא יעשה המצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, וי"ל דתלמוד תורה איצטריכא ליה, דסד"א כיון שהלמוד אינו אלא לצורך קיום המצוות יבטל תלמוד תורה מפני כל המצוות קמ"ל קרא אורח חיים פן תפלוס".

אמנם **בחידושי הר"ן** פי' כרש"י, והביא בשם **הראב"ד** פי' אחר דקאי על תורה, וז"ל: "כתיב פלוס מעגל רגלך כלומר שישקול הליכותיו במצות להניח מצוה קטנה לעשות הגדולה. וכתב אורח חיים פן תפלוס כלומר לא תשקול ולא תניח מצוה קטנה ע"י הגדולה. הא כיצד כשאפשר ליעשות הקטנה ע"י אחרים הנח הקטנה ועשה הגדולה ואם לאו עשה הראשונה הבאה לידך כדרך שאמרו אין מעבירין על המצוות. אבל הראב"ד ז"ל פי' אורח חיים על תלמוד תורה שלא יכריענה עם שום מצוה כי היא קודמת על כל המצוות, ובכלל שיוכל לקיים המצוות ע"י אחרים כי הוא צריך ללמוד ואם לא ילמוד מהיכן ידע המצוות, אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים כגון כיבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין שם קוברים וכיוצא בזה המצוה קודמת. ואתיא כאיסי בן יהודה דכפ"ק דקידושין".

[ג]. וצ"ל דמה שרש"י לא פי' דמצוה גדולה קאי על התורה, דזהו לכאורה הדרשה הנוספת של ר"י בן עסמאי ור"י בן גרים, מקרא ד"יקרה היא מפנינים", וזה היה באותו מעמד, והיה לו דוחק לומר דחזור שוב על אותו הדרשה דלעיל [ע"י במהרש"א שם שהעיר על סמיכות הדרשות].

ובזה יש לתרץ מה שהרבו להקשות על **הכסף משנה** (פ"ג מת"ת ה"ד), שהראה מקום לדברי הרמב"ם (שם, ונביאו להלן), דבמצוה שא"א להעשות ע"י אחרים יבטל מתלמוד תורה, וצ"י שמקורו מהירושלמי בריש חגיגה. ותמהו עליו הנו"כ שם, דהוא גמרא ערוכה בבבלי במד"ק בסוגיין, ואמאי לא נימא דהרמב"ם למד פשוט הסוגיא דמיירי בתלמוד תורה, עיי"ש כ"א מתרץ ע"פ דרכו. אך להנ"ל א"ש.

[ד]. והנה הר"ן (קידושין י"ג: בדפי הרי"ף) כתב, דהכא מיירי שלא התחיל עדיין לעשות המצוה, אך אם כבר התחיל בעשיית המצוה אסור לו להפסיק. דעוסק במצוה פטור מן המצוה. הביאו הים של **שלמה** (שם פ"א, ס"ז), ומדייק בלשון רש"י שם דאף למד כן בסוגיין, עיי"ש. אמנם **מתוס'** (ד"ה כאן במצוה שא"א) משמע שמירי אף להפסיק. אמנם התוס' מיירי מתלמוד תורה, ועכ"פ מלימודו צריך להפסיק לקיים מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים.

ולכאורה, מדוע גבי מצות תלמוד תורה, לא אמרינן דעוסק במצוה פטור מן המצוה, דיפסיק למצוה אחרת שאינה יכולה להעשות ע"י אחרים.

והנה **ברמב"ם** (פס"ו מאישות ה"ב) מפורש לכאורה להפך, דכתב "אם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה". ובשו"ת **משיב דבר** (ח"ב סי' נ"ג) תמה הנצי"ב ע"ז, וכתב: "ת"ת אף דהיא מצוה עשה יקרה מכל המצוות, מכל מקום אין בה כח בעוסק בה לפטור מן המצוה, דעל מנת כן ניתנה תורה כדי לעשות המצוה", וסליק בקושיא על הרמב"ם.

[ה]. ברם, הקושיא תורה יותר, דבהל' ת"ת (פ"ג ה"ד) כתב הרמב"ם להפך: "היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו". ואי תלמוד תורה היא המצוה בעצמה, אזי אמאי יפסיק מתלמודו והלא הוא פטור מן המצוה.

וביאור הדברים כתב **באוצר המלך** (להרה"ק מהר"צ הכהן מלובלין, פ"ג מת"ת, ה"ד) "ונראה לי, דעד כאן לא שייך הך כללא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, דזה לא שייך אלא בשלוחי מצוה או חתן או שאר מצוות לפי שעה, ואמרינן דבשעה זו שעושה זאת המצוה פטור ממצוה אחרת ויעשה האחרת בזמן אחר שלא יעשה זאת, אבל תורה שהיא בכל עת ובכל שעה דכתב 'והגית בו יומם וליילה' ואפילו לרשב"י

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

בפיי"א דמנחות דבק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש, מודה הוא דנוהגת בכל עת. וא"כ אי נימא **העוסק במצוה דתורה פטור משאר מצוות, לחנם ניתנו כל המצוות כולן ואיה מקום לכל המצוות אם יקיים והגית בו יומם ולילה**. ע"ע.

אמנם הרבי ר' צדוק זי"ע אינו מציין שם לדברי הרמב"ם בהל' אישות הנ"ל. אך בהגהות מיימוניות (פטי"ו ה"ב מאישות) עמד על דברי הרמב"ם, וכבר העלה בשם הרא"ש כסברת האוצר המלך: "כתב

הרא"ש הא דאמרינן ואם א"א לו ללמוד ילמוד ואח"כ ישא אשה קצבה לאותו לימוד לא ידענא שלא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו שלא מציינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה".

וביותר כתב השו"ע הרב בהל' פסח (סי' תמ"ד סעיף י"ח) דאפילו מצוה דרבנן דוחה מ"ע דתלמוד תורה כיון שהמצוה היא עוברת ואם יעסוק בתורה ולא יקיימנה תתבטל המצוה לגמרי, משא"כ בעשיית המצוה לא תתבטל מ"ע של ת"ת לגמרי, שהרי יכול ללמוד אחר כך ע"ש.

ובשו"ע הרב (יו"ד ר"צ ק"א ה') משמע, דאף בשביל הידור מצוה מבטלין תלמוד תורה. וע"ע בדבריו (הל' ת"ת פרק ג' ק"א אות א'). וכדבריהם מפורש במאירי בסוגיין, שג"כ דס"ל דלגבי ת"ת אין הפטור דעוסק במצוה פטור מן המצוה. וז"ל: ואעפ"י שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, לא נאמר כן בתלמוד תורה, הואיל ועיקרה לידיעת קיום שאר מצוות, מבטלין אותה בשביל כל מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים עכ"ל.

[נ]. והיה אפשר לחלק, דהרמב"ם בהל' אישות מיירי דווקא ממצוות פו"ר, דהיא אינה מצוה שמקיימה, ולאחר שקיימה יכול לחזור לתלמודו, דהיא מצוה הדורשת **עסקת** פו"ר, והיא נמשכת כל העת, ברחיים על צווארו, ובחינוך וכו'. וה"נ יהיה בכל מצוה שקיומה נמשך בכל עת ואינו יוצא ידי חובתו לעולם. אך בשאר המצוות, דמקיימה בעידנא דעסקי בה, מודה הרמב"ם דכל מצוה שא"י להעשות ע"י אחרים דוחה מצוות תלמוד תורה.

וסעד לזה אפשר להביא מדברי הרמב"ם בהלכו' ממרים (פ"ו ה"ג) "אמר לו אביו השקני מים ויש בידו לעשות מצוה, אם אפשר למצוה שתעשה ע"י אחרים תעשה ע"י אחרים ויתעסק בכבוד אביו, שאין מבטלין מצוה מפני מצוה, ואם אין שם אחרים לעשותה יתעסק במצוה ויניח כבוד אביו שהוא ואביו חייבים בדבר מצוה, ותלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם".

ואף שיש שנדחקו לפרש סיפא דדברי הרמב"ם, דמיירי היכא שמצות כיבוד אב ואם יכול להתקיים ע"י אחרים, או לא יבטל ת"ת בשביל זה. והוא דוחק, הן בלשונו, דמשמע שקאי אכולה דינא, והן מהפשט, דאי יכול להעשות ע"י אחרים, מהיכי תיתי לחשוב ששרי לו לבטל ת"ת שלגביו היא א"י להעשות ע"י אחרים, בשביל זה.

אך להנ"ל א"ש, דאכן מצות תלמוד תורה דוחה כל מצוה אחרת שגורמת לביטולה, ומצות כיבוד אב ואם אולי דומה למצות פו"ר, דאין זה תלוי בבן מתי יתחיל ומתי יסיים, ואם כיבוד או"א ידחה ת"ת, יכול להתבטל לגמרי ממצות ת"ת, כי בכל עת יכולים אביו ואמו לצוות עליו עוד ועוד, ויהיה טרוד **בעסק** המצוה. וא"כ זה דומה למצות פו"ר, שאינה דוחה תלמוד תורה. [בשרשי הים (סופ"ג מהל' ת"ת) כתב להפך מדברינו הנ"ל, ורוצה לתרץ הקו' על הכס"מ שהזכרנו לעיל, אמאי ציין מקור דברי הרמב"ם מירושלמי ולא מסוג' במו"ק, והאריך דת"ת דוחה מצוה אקראית, ואינה דוחה מצוה שחייב בקיומה בכל עת, ומאריך מאוד לבאר דברי הרמב"ם התם, אך לא מזכיר את הרמב"ם בהל' ת"ת והל' ממרים, ולא זכיתי לרדת לסוף דעתו הגדולה].

אמנם בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' קפ"ג) כתב: ואחר שכבר התחיל לעסוק בדבר מצוה וליילך ללמוד או לשמוע דרשה, הוא פטור מכל המצוות עד שילמוד או ישמע הדרשה, ואפילו אם אינו ירא להפסיד מצותו אם ילך לקיים מצוה אחרת וכו'. וכפי זה בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצוות כל זמן שהם בבית רבם וכו', ומכל מקום אם ירצו לברך על הציצית ועל התפילין יכולין, מידי דהוה כנשים שפסק ר"ת זצ"ל שהנשים יכולות לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמן, ע"כ.

[ז]. ובגוף דברי התוס' שהזכרנו לעיל (אות ד') שכתבו "אבל בהפסקה דתפלה וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחי, ובירושלמי זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו". תמה הגרע"א בגליון הש"ס דבש"ס (שבת י"א). מפורש להיפך דמפסיקין לקריאת שמע, וצ"ע. וכוונתו למה דאי' שם: "תניא חברים שהיו עוסקין בתורה, מפסיקין לקריאת שמע, ואין מפסיקין לתפלה. אמר רבי יוחנן, לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו, שתורתן אומנותן. אבל כגון אנו מפסיקין לקריאת שמע ולתפלה. והתניא, כשם שאין מפסיקין לתפלה כך אין מפסיקין לקריאת שמע, כי תני הדין בעיבור שנה, דאמר רב אדא בר אבהו, וכן תנו סבי דהגרונאי, אמר רבי אלעזר בר צדוק, כשהיינו עוסקין בעיבור השנה ביבנה לא היינו מפסיקין לא לקריאת שמע ולא לתפלה".

וכתב השפת אמת (ד"ה בתוד"ה כאן כו') "הג' רעק"א בגליון הניח בצ"ע, דהא בפ"ק דשבת מפורש דמפסיקין לק"ש. ואמת כן היא בש"ס דילן, אבל בירושלמי (ברכות פ"א, ה"ב) איתא איפכא בשם ר"י דחבירים כרשב"י אפי' לק"ש אין מפסיקין מה"ט דזה שינון וזה שינון ע"ש, מיהו בש"ס דילן נמי אמרינן שם דהעוסקין בעיבור שנה אין מפסיקין אפי' לק"ש ע"ש, ואפשר שלזה נתכוונו התוספות".

ולדבריו האחרונים, צ"ב מה כתבו התוס' דאין מפסיקין לרשב"י, והלא כולי עלמא אין מפסיקין, והוא רבותא גדולה יותר.

ומה שרוצה בר"ש דבריו, לקיים דברי התוס' דהכא עם הירושלמי, דאי' איפכא, מהבבלי, גם זה צ"ב מדברי התוס' שם בשבת דכתבו: "כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו, והא דאמר לקמן (שבת ל"ג:) כי הוה מטי עירן צלויי לביש ומכסי ומצלי, ההוא מצלי היינו ק"ש". והיינו דלהדיא קי"ל דרשב"י הפסיק לק"ש. אמנם זה י"ל דבעלי תוס' חלוקים הם.

הרש"ש בסוג' כתב ליישב קו' רעק"א, אך לא ירדתי לסוף דעתו, ואולי כוונתו לתרץ כמו שכתב מראה הפנים (ברכות שם) ליישב בסתירה בין הבבלי לירושלמי: "ואפשר דהכא קאמר רבי יוחנן בשם רשב"י שכך היה נוהג בעצמו [לא להפסיק אף לק"ש], והתם [בבבלי] לדינא קאמר דאלו שתורתן אומנותן כמו רשב"י וחביריו אין מפסיקין לתפילה מתלמוד תורה לפי שאצלם גדולה ת"ת ממצות תפילה, אבל לק"ש מפסיקין".

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

ולרעק"א לא היה נחא להלום דברי התוס' עם הירושלמי, דהלא מביא את אותו הירושלמי בסוף הדיבור, ומשמע דעד כאן קאמר הלכתא מוסכמת, ורק הוסיף טעם הדבר מהירושלמי, ודו"ק.

[ח]. בעלי תמר על הירושלמי (ש), הביא על האי מימרא דרבי יוחנן בשם רשב"י, דברים ערבים, וכיון דאתינא להכי ואיקלע ה' לידי החיבור, נעתיקו לכאן: "בדורות שלפנינו נהגו החסידים עפ"י הוראות

רבותיהם צדיקי הדור להתפלל אף לכתחילה לאחר זמן תפילה ועשו כן מטעם עת לעשות לה' מפני שני טעמים א) כדי להרבות בלימוד תורה ומוסר לפני התפלה שאם התפללו במוקדם היו פורשים למסחר ולמלאכה וכן בשבת כדי להרבות בלימוד תורה ולעמוד בתפילה מתוך ד"ת והסתמכו בזה על דעת רשב"י וחיבריו. וכבר מצינו כעין זה ברבי ששנה לתלמידיו וקרא רק פסוק ראשון ושוב קרא שמע בזמן התפילה כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, אף שמצוה מן המובחר לקרא ק"ש עם הברכות בזמנו עמ"ש בפ"ב ריש ה"ג. ב) התבוננו הצדיקים שאצל הרבה אנשים נעשה התפלה מצות אנשים מלומדה, ולא התפללו בכוונה הראויה וע"י כן שעסקו כמה שעות בתורה ובהתבוננות ביראת ה' לפני התפלה התפללו בכוונה בחרדת קודש כעומד לפני המלך, והיה דעתם בזה שטוב תפלה בכוונה שלא בזמנה מתפלה שלא בכוונה בזמנה, עיין בזה בשפתי צדיק וישלח שכתב פליאה רבה על יעקב אבינו שאחרי ששב לא"י, שהה י"ח חדשים טרם שהקביל פני אביו, נראה שעסק כ"כ בהכנה למצוה רבה וגדולה כזו של כיבוד אב ומורא רבו עד שהיה זקוק לזה זמן של י"ח חודש, ומכאן סמך גדול להחסידים שעוסקים הרבה בהכנה להתפלל או ללמוד כראוי".

"וכן שמעתי בשם האדמו"ר זצ"ל מקאצק: המלאכים מוכנים תמיד, אבל בנ"א צריכים להכנה רבה בהתבוננות בדרכי ה' ובלמוד תורתו ויגיעת הכנה שלנו יקר בשמים וכו'. עיין שם כי העתקתי תוכנו ולא לשונו, והיה שגור בפולין שלפני החורבן פתגם חסידי ההבדל בין חסידים ומתנגדים. שהחסידים מתפללים שלא בזמנה והמתנגדים לא מתפללים בזמנה, ובאידיש: חסידים דאוונען נישט אין דעהרציט, מתנגדים דאוונען נישט אין דער צייט. אכן בזמן האחרון כשראה האדמו"ר מגור רא"מ זצ"ל שהדור מחטיא המטרה שלשמה הנהיגו הצדיקים שלפניו התפלה שלא בזמנה, החזיר עטרה ליושנה בתוקף אישיותו הגדולה והנהיג לחסידי גור להתפלל תפלה בזמנה וגם צדיקים אחרים רצו לעשות כן כפי ששמעתי אבל היה קשה להם לפעול על חסידיהם לשנות מנהגם מאז ומקדם, ויתכן שלולא חורבן בית ישראל בסופו של דבר היתה חוזרת עטרה ליושנה אצל כל מפלגות החסידים".

"ובסופו של דבר לא אקפח שיחה נאה ששמעתי שהגאון רד"ד מלאסק בעל שו"ת רד"ד שהיה עליו גדול בילדותו והיה בן הרב מפיעטקוב, ושמה היה לומדים גדולים מתלמידי היהודי הקדוש שאחרו זמן תפלה, והילד העילוי שנתגדל ביניהם התרגל לזה בילדותו דומני עוד לפני י"ג שנה התארס עם בתו של הגאון רבי אלעזר הכהן ז"ל שהיה חתנו של הרב מליסא, בעודו חתן וילד הזמינו הרב מליסא לשהות זמן מה אצלו ולהשתשע אתו, הרב מליסא שאלו תמיד אם כבר אכל ואם ערבה לו הארוחה כמו שמדברים לילד בגיל זה. פעם שאלו דודל אכלת כבר ארוחת בוקר והיה זה לאחר שעבר זמן תפלה, הוא ענה לא. שאלו למה? ענה טרם התפללתי. הצטער הרב מליסא הרבה, ואמר, דודל, זמן תפלה זמן תפלה, אבל הוא לא התפעל כלל והיתה תשובתו מיניה וביה, שמעתי שזקני מתכונן להוציא סידור תפלה, מחכה אני על הסידור. מושרש היה אז הדבר בין החסידים הליומדים, והילד התרגל בזה ולא התפעל כלל מצערו של סבא, וענה בקרירות ובהלצה יפה".

"אגב הרב מליסא אומר בהקדמתו לסידור דה"ח שהוא מחבר הסידור לעת זקנתו עמ"ש ואני שמעתי מאת השו"ב הזקן בברעסלא מה"ר פרייער ע"ה שהוא הכיר עוד זקנים מליסא שהיו עוד בזמן שהחור"ד היה רב שם וכך ספרו, שבשבת הראשונה כשבא לליסא היתה שאלה בקריאת התורה, שאלו להגאון ונעלמה ממנו ההלכה, ומתוך כיסופא ענה מיני וביה כלאחר יד: אצלנו נכלומר בגליציה שהוא היה מקורם רב בקאליש שע"י סטרין שואלים שאלות כאלו להשמש. שאלו להשמש, והוא ענה כהלכה. ומאז עלה על דעת הרב שיש לו לסדר ההלכות בקיצור שיהיה שגור בפיו לענות במקרים כאלו, ומכאן ראשית ההתפתחות של הסידור. ועיין בשו"ת חת"ס י"ד סימן צ"ד בדבר הוראת גאון מהולל אחד וכו' עי"ש בשו"ת יד אלעזר האומר שגאון זה הוא זקנו בעל הפלאה, והיתה זו הוראתו הראשונה כשנתקבל לרב בפפ"ד עיין שם".

"ולבסוף ברצוני להעיר שהתקנה שתקן כ"ק אדמו"ר זצ"ל מגור לעשות "הפסקה" של שעה לאחר תפלת שחרית בשבת קודם קריאת התורה ולעסוק אז בתורה. מקורו בסידור רבי עמרם גאון בסדר שחרית לשבת, וז"ל: אומר תפלת שמ"ע ואמר קדיש, ויתבין צבורא ומסדרין פרשה דענינא דימא שנים מקרא ואחד תרגום וכו' עיין שם ובוודאי שכל עסק בתורה בציבור הוא בכלל זה.

בגמ', רב ביבי הוה ליה ברתא, טפלה אבר אבר שקל בה ארבע מאה זוזי, הוה הווא נכרי בשבכותיה הווא ליה ברתא טפלה בחד זימנא ומתה, אמר קטל רב ביבי לברתי.

[ט]. הקשה הבן יהוידיע (שבת ס"ה. ד"ה רב ביבי) הא דאמר הכותי קטלה רב ביבי לברתי, קשה מה עשה לו רב ביבי והלא הוא קטלה דלא עשה כמו שעשה רב ביבי לטפלה אבר אבר. ואם הנכרי מדבר דברי שטות, מדוע הביאו דבריו בגמ'.

ומפרש, דנראה שבשביל שהיה חכם שנקרא רב ביבי בזה, השם של 'רב' גרם לו שטעה לטפלה בבת אחת, כי חשב הא דטפלה אבר אבר לאו לעיכובא הוא, אלא משום שהיה חכם ואין סיפק לעשות הכל בבת אחת. יוצא מדבריו שמי שמשמש דוגמא לאחרים, צריך לשקול בפלס מעשיו כי לומדים ממנו איך לנהוג, ואף אם יטעו בהבנת הנהגתו, יש מקום לטענה עליו.

הערות והארות יתקבלו בכרכה ויבואו בס"ד ובל"ג בדפים הבאים בשם אומרם: rabinoviz@gmail.com